

MÜNTEHABÂT

MÜNTEHABÂT

(منتخابات)

Manzum

ve mensur eser veya eserlerle
süreli yayınlardan seçilmiş metinlerin
yer aldığı derlemelerin genel adı;
antoloji.

Sözlükte “seçilmiş, seçilerek bir araya getirilmiş” anlamındaki **müntehab** kelimesiyle çoğulu olan **müntehabâtın** bir telif türünü ifade eden terim olarak yaygın bir kullanım alanı vardır. İslâm dünyasında geniş hacimli eserlerin içinden belirli kısım veya konuların seçilmesi, tekrarlarından arındırılıp özetlenerek bazan müelliflerince yeniden düzenlenmesiyle meydana gelen kitaplarla tanınmış müelliflerin eserlerinden yapılmış derlemelere **müntehab** (müntehabât) adı verilmiştir. Aralarında bazı küçük farklar bulunmakla birlikte **mecmûa**, **muhtâr** / **muhtârât**, **muk-tetaf** / **muktetafât** gibi adlar taşıyan derlemelerle **muhtasar** / **muhtasarât**, **mûlahhas**, **telhîs**, **hulâsa**, **tehzîb**, **zübde** başlığını taşıyan eserlerin bir kısmı da bir tür mün-tehabât sayılır. Bunlardan muhtar / muhtârât genellikle Arap edebiyatına, muhtasar / muhtasarât daha ziyade dinî ilimlerle İslâm tarihine dair eserlerde görülmektedir (bk. MUHTÂRÂT; MUHTASAR). Bununla birlikte yukarıdaki isimler zaman zaman birbirinin yerine de kullanılmıştır. Meselâ Teftâzânî, bir belâgat kitabı olan *Telhîşü'l-Miftâh* üzerine yazdığı *el-Muhtavvel* adlı şerhini özetleyerek buna *Muhtasarü'l-Me'ânî* adını vermiş, Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, İbn Habîb el-Halebî'nin Mısır Memlûkler tarihine dair *Dürretü'l-eslâk*'inden seçmeler yaparak oluşturduğu kitaba *Müntehabü Dürreti'l-eslâk* başlığını koymuştur.

Belli konuları ana hatlarıyla işleyen kitaplara da müntehabât adı verilmiştir (*Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1848-1850; *İlâhu'l-mek-nûn*, II, 567-569). Abdülkâdir el-Bedâûnî, Hindistan tarihine ait eserini *Müntehabû't-tevârih* diye adlandırmış, Osmanlı müelliflerinden Ahmed Câvid Bey, XVII ve XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden yaptığı seçmeleri *Müntehabât-ı Câvid Bey* adı altında toplamıştır (bu eser üzerine bir doktora tezi hazırlanmıştır: Adnan Baycar, *Ahmed Cavid Bey'in Müntehabâtı: Tahlil ve Tenkitli Metin*, 1999, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Dinî ilimlere dair hacimli kitaplarla tezkire türü eserlerden, gramer, lugat, tıp, ahlâk, felsefe kitaplarından ve süreli yayınlardan yapılan

derlemeler de bu şekilde adlandırılmıştır. XIV. yüzyıl tabiplerinden Hacı Paşa, Anadolu'da Arapça kaleme alınan ilk tıp kitaplarından olan *Şifâ'ü'l-eskâm* ve *Kitâbü's-Sa'âde ve'l-ikbâl* isimli eserlerinden yaptığı seçmeleri *Müntehab-ı Şifâ* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 495; Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed, nr. 351). Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden seçmeler *Müntehabât-ı Şâhnâme-i Firdevsî-i Tûsî* adıyla basılmıştır (İstanbul 1306). Selîm Fâris, babasının Arapça yayımladığı *el-Cevâ'ib* gazetesindeki makalelerini derleyerek *Kenzü'r-regâ'ib fî müntehabât-ı'l-Cevâ'ib* ismiyle neşretmiştir (İstanbul 1871-1881).

Manzum edebî eserlerden seçilerek oluşturulmuş mecmuaların birçok özelliği mün-tehabât adı taşıyan eserler için de söz konusudur. Bu yakınlığı *Mecmûa-i Mün-tehabât* (Kütahya Vahîd Paşa İl Halk Ktp., nr. 1478), *Mecmûa-i Müntehabât-ı Eş'âr* (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 000445), *Mecmûa-i Mün-tehabât-ı Şi'riyye-i Arabiyye ve Fârisiyye* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4195), *Mecmûa-i Müntehabât-ı Kasâid ve Eş'âr-ı Fârisiyye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2789/3) gibi derlemelerle mecmûa-i edebiyeye, mecmûatü'l-eş'âr, mecmûatü'l-ebyât gibi adlarla anılan manzum eserlerin isimlerinden başlayarak tesbit etmek mümkündür. Seçilen şiiirler bir şaire aitse başlığa şairin adının, bazan da “divan” kelimesinin ilâve edildiği görülmektedir. *Dîvânü müntehabâtı eş'ârî İbn Sînâ* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4829, 4849), Habib Efendi'nin *Müntehabât-ı 'Ubeyd-i Zâkânî*'si (İstanbul 1303), Nâbî (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5729) ve Şînâsî'nin (İstanbul 1289) *Müntehabât-ı Eş'âr*'larıyla Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin *Müntehabât-ı Dîvân-ı Fevzî* adlı eseri (İstanbul, ts.) bunun diğer örnekleridir. Ziyâ Paşa'nın 432 Türk, 448 Fars ve 382 Arap şairinin 1262 şiiirini ihtiva eden *Harâbât-ı Türk edebiyatında bütününüle şiiire tahsis edilen müntehabâtların en hacimli ve en önemli örneğidir* (I, İstanbul 1291; II-III, 1292). Hacimli kitaplardan yapılan kısaltma ve derlemelere Muhammed Şükrü b. Ahmed'in *Müntehabât-ı Mesnevî*'siyle (İstanbul 1328) Habib Efendi'nin *Mün-tehabât-ı Gülistân-ı* (İstanbul 1309), Şemseddin Sîvâsî'nin mevlidinden seçilmiş bölümlerin yer aldığı *Müntehab Mevlidi'n-Nebî* (Ahmed Sûzî, *Divan* içinde, İstanbul 1290, s. 1-8) gibi kitaplar örnek verilebilir.

XX. yüzyıl başlarında edebî metinleri derleyen antoloji niteliğindeki kitaplar arasında Bulgurluzâde Rîzâ Bey'in *Mün-tehabât-ı Bedâ'iy-i Edebiyye*'si (I, İstanbul 1326 [manzum]; II, İstanbul 1326 [mensur]; İstanbul 1326 [zeyil]), Re'fet Avni ve Süleyman Bahri'nin birlikte hazırladıkları *Resimli Müntehabât-ı Edebiyye* (İstanbul 1329), Fâik Reşad'ın *Muharrerât-ı Nâdire yâhud Hazine-i Müntehabât-ı* (İstanbul 1307), Mehmed Cevdet'in *Mün-tehabât-ı Sahâif-i Nefîse*'si (İstanbul 1330) zikredilebilir. Sadece beyit ve mısraları derleyen müntehabâtlar da vardır. Bunlara Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi'nin İran ve Osmanlı şairlerinden seçtiği beyitleri içeren *Müntehab* adlı derlemesiyle (TSMK, Hazine, nr. 344) Bursalı Mehmed Tâhir'in *Müntehabâtü Mesâri'* ve *Ebyât-ı* (İstanbul 1328) örnek gösterilebilir.

Dinî konuları ve fikhî bilgileri derleyen müntehabâtlar için Mustafa b. İsâ'nın *Mecmâ'u'l-mün-tehabât-ı* (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 333) zikredilebilir. Mehmed Zihni Efendi, Arapça öğretimine dair kitabına *el-Mün-tehab fî ta'limi luğati'l-'Arab* adını vermiş (İstanbul 1303), ayrıca *Nî'met-i İslâm*'in taharet ve ibadet bahislerini *el-Muhtasarât fî mesâil-i't-tahârât ve'l-ibâdât* ismiyle neşretmiştir (İstanbul 1332). İbrahim Fehim ve İsmail Hakkı Eldem'in *Müntehabât-ı Terâcîm-i Meşâhîr-i* (İstanbul 1307), Mehmed Fahri'nin *Müntehabât-ı Sıhhiyye*'si (İstanbul 1308) bu tür teliflerin biyografiden popüler sağlık konularına kadar uzandığını göstermektedir.

Tanınmış müelliflerin gazetelerde çıkan yazıları daha sonra bir araya getirilerek müntehabât adıyla yayımlanmıştır. Üç ciltlik *Müntehabât-ı Tercümân-ı Hakikat* ile (İstanbul, ts.) Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in Nâmık Kemal'in gazetedeki yazılarından siyaset, edebiyat ve makâlât alt başlığıyla derlediği *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr* (İstanbul 1303-1311), yine Ebüzziyâ'nın Nâmık Kemal'den derlediği *Makâlât-ı Mütenevvia*'sı (İstanbul 1311) bu tür eserlerdendir. Bunun yanında Evliya Çelebi, Ahmed Midhat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hüseyin Remzi Efendi'nin eserlerinden yapılan seçmeler de müelliflerin adlarının başına müntehabât kelimesi getirilerek neşredilmiştir (Özege, III, 1268-1269).

Mün-tehabât kelimesinin bazı sözlük adlarında da kullanıldığı görülmektedir. Hacimli sözlüklerin kısaltılmasıyla ortaya çı-

kan eserler bu adı taşıdığı gibi alanın genişliği karşısında kendisine bir sınırlama getirmek isteyen müellifler de müntehabât kelimesine eserlerinin adları içerisinde yer vermişlerdir. Redhouse sözlüğünden derlenen *Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye* ile (İstanbul 1268-1269) Ahmed Vefik Paşa (*Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl: Atalar Sözü*, Bursa, ts.) ve Hafid Efendi'nin (*ed-Dürerü'l-müntehabâtü'l-mensûre fi islâhi'l-galatâti'l-meşhûre*, İstanbul 1221) eserleri bunların en tanınmışları arasında zikredilebilir.

XIX ve XX. yüzyıllarda notalarıyla neşredilen klasik Türk müziksinin çeşitli formlardaki eserleri ve fasıllarla kanto mecmualarının bir kısmı "müntehabât" başlığı altında yayımlanmıştır. *Müntehabât-ı Âsâr-ı Mûsikî* (İstanbul, ts.) bunlardan bir örnektir. Müntehabât genel başlığı altında hangi makamdan seçilmiş olduklarını belirten adlar taşıyan bu eserlerin bir listesi Seyfettin Özege tarafından verilmiştir (*Katalog*, III, 1267-1268). Konuyu bir tebliğinde ele alan Etem Ruhi Üngör, bu tür müntehabâtları *Musiki Mecmuası*'nda (bk. bibl.) neşrettiği kapsamlı makaleleriyle ilim dünyasına sunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 472-480; II, 1848-1850; *İzâhu'l-meknûn*, II, 567-569; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 10; *FME*, I, 91-92, 513; Özege, *Katalog*, III, 1266-1272; Etem Ruhi Üngör, "Türk Müsikiğinde Nota Yayımcılığı, Yayımlar-Yayımcılar", *MM*, sy. 337-338 (1977), s. 1-42; A. Hamori, "Mukhtârât", *El²* (İng.), VII, 526-528; Günay Kut, "Mukhtârât", a.e., VII, 531-532; a.mlf., "Mecmua", *TDEA*, VI, 170-173; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XIII, 19066-19067; Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", *DİA*, II, 152; Orhan Şaik Gökyay, "Cönk", a.e., VIII, 73-75; Abdülkadir Özcan, "Hafid Efendi", a.e., XV, 112; Cernâl Kurnaz, "Harâbât", a.e., XVI, 68-69; Mustafa Uzun, "Mecmua", a.e., XXVIII, 266; Hulusi Kılıç, "Mehmed Zihni Efendi", a.e., XXVIII, 542-543; "Nazif Ahmed Bey", *TDEA*, VI, 542.

MUSTAFA UZUN

□ FARS EDEBİYATI. Fars edebiyatında antoloji mânasında, Feridüddin Attâr'ın dörtlüklerinden oluşan *Muhtârnâme*'si dışında genel olarak Arap edebiyatında görülen muhtârât terimine rastlanmaz. Klasik edebiyatta müntehabât ve intihâbât, modern edebiyatta ise antoloji kelimesinin Yunanca aslındaki (anthologikha: çiçeklerden yapılmış taç ya da çelenk) anlamı yansıtın *gülcîn-i edebî* tabiri kullanılır. Bunun yanında *güzide*, *mecmûa*, *hulâsa*, *beyâz*, *cöng*, *güldâr*, *güldeste* ve *sefine* başlıkları altında şiir koleksiyonları bulunur.

Fars edebiyatında antoloji niteliğine sahip ilk eserler şairlerin hayat hikâyelerini anlatan ve şiirlerini nakleden tezkire kitaplarıdır. Bu alandaki en eski çalışmanın Avfî'nin (ö. 629/1232 [?]) *Lübâbü'l-elbâb*'ı olduğu kabul edilir. Daha sonraki dönemlerde şairlerin biyografileriyle birlikte şiirlerinin de yer aldığı tezkire kitapları birer şiir antolojisi kaynağı olmuştur. Devletşah'ın *Tezkiretü's-suş'arâ*?, Şeyh Ali Hazin'in *Tezkiretü'l-mu'âşırin*, Lutf Ali Beg Âzer'in *Âteşkede* ve Rızâ Kuli Han'ın *Mecma'u'l-fuşahâ* adlı eserleri tanınmış tezkirelerden birkaçıdır (bk. TEZKİRE). Ali b. Zeyd el-Beyhaki'nin *Târîh-i Beyhak*'ında olduğu gibi şairlerin biyografileriyle ilgili bölümlerde şiirlere yer verilmesi bazı tarih kitaplarına da mecmua niteliği kazandırmıştır.

Tezkirelerin yanı sıra her devirde çeşitli şiirler bir araya getirilerek mecmualar oluşturulmuştur. Bu türde bilinen en eski çalışma Muhammed b. Bedr-i Câcermî'nin 740 (1340) yılından sonra derlediği ve 200 şairden şiirleri topladığı *Münîsü'l-ahrâr*'dır. Aynı yüzyılda Abdülaziz el-Kâşî'nin derlediği ve içinde Arapça şiirlerin de bulunduğu *Ravzatü'n-nâzır ve nüzhetü'l-hâtır* da bir antoloji niteliğindedir. Bu alandaki en zengin mecmualardan biri Selçuklu ve Moğollar dönemine ait Farsça şiirlerin yer aldığı, Muhammed Sâdık b. Şemseddin'in 1117'de (1705) telif ettiği *Riyâzü'l-'uşşâk*'tır (Rieu, II, 737).

Büyük şairlerin kitaplarından yapılan seçmeler de bir başka türü oluşturur. Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si, Nizâmî'nin *Hamse*'si ve Mevlânâ'nın *Meşnevî*'si başta olmak üzere Hâfız-ı Şîrâzî, Örfî-i Şîrâzî gibi birçok şairin divanından ve manzum eserlerinden antolojiler derlenmiştir. Eski şairlerden "güzide" başlığı ile yapılan antolojiler arasında *Güzide-i Eş'âr-ı Mes'ûd-i Sa'd* (Tahran 1374 hş.), *Güzide-i Divân-ı Hakîm Senâ'i-yi Gâznevî* (Tahran 1377 hş.), *Güzide-i Dâstânâ-yi Meşnevî* (Tahran 1370 hş.), *Güzide-i Bostân-ı Sa'dî* (Tahran 1369 hş.), *Güzide-i Gâzeliyyât ez Divân-ı Hâfız* (Tahran 1371 hş.), *Güzide-i Hüsnüvî Şîrin ez Penç Genc-i Nizâmî-yi Gencevî* (Tahran 1373 hş.) ve *Güzide-i Gâzeliyyât-ı Hazin-i Lâhicî* (Tahran 1377 hş.) bulunur. Bunun yanında *Güzide-i Eş'âr-ı Fûrûğ-i Ferahzâd* gibi (Tahran 1377) XX. yüzyıl şairlerinden de antolojiler hazırlanmıştır. Ayrıca eski edebiyatın şiirleriyle ilgili örneklerin yer aldığı, XX. yüzyıl edebiyat tarihçilerinin eserlerinden antoloji niteliği taşıyanlar vardır.

Bedîüzzaman Fîrûzanfer'in *Sûhan u Sühanverân* ve Zebîhullah Safâ'nın manzum eserler için düzenlediği *Genc-i Sûhan*'ı çok rağbet görmüştür. Bir kısım antolojiler özel mâna ve mefhumlara göre bir araya getirilmiş, bu yolla gül, aşk, anne, baba ve vatan gibi alanlardaki mefhumlarla ilgili şiirler bir mecmuada toplanmıştır. Kerbelâ şehidleri için yazılmış şiirlerin yer aldığı *Vâkı'ât u Rivâyât* adlı mecmua (a.g.e., II, 739), *Mecmû'a-i Eş'âr-ı Genc-i 'İrfân* (Tahran 1370 hş.), *Mecmû'a-i Eş'âr-ı Ceng* (Tahran 1367 hş.), Ali Rızâ Zekâvetî'nin *Güzide-i Eş'âr-i Sebk-i Hindî*, ayrıca *Cöng-i Mâder* (Tahran 1364 hş.) bu tip çalışmalardandır. Son dönemde genç şairlerin şiirlerinden *Cöng-i Şîr-i Şebhâ-yı Şehriyâr* (Tahran 1380 hş.) adlı bir antoloji oluşturulmuştur.

Modern anlamda antolojinin başladığı XX. yüzyılın başından itibaren Farsça şiir yazan şairlerin yeni şiirleri periyodik yayınlar içinde çıkmaya başlamıştır. Bu konuda öncü, Muhammed Rızâ Heştârî'nin *Müntehabât-ı Âşâr ez Nüvisendegân-i Mu'âşır* adlı çalışmasıdır (Tahran 1303 hş.). Modern antolojiler arasında Hüseyin Pizman'ın *Bihterin-i Eş'âr*'ı (Tahran 1313 hş.) ve Seyyid Muhammed Bâkır Burkaî'nin *Sühanverân-ı Nâmî-yi Mu'âşır*'ı (Tahran 1313 hş.) önemlidir. Sîrûs Tâhibâz'ın Nîmâ Yûşic'in bir cildi şiir, bir cildi nesir çalışmalarından olmak üzere hazırladığı *Ber Güzide-i Âşâr-ı Nîmâ Yûşic*'de olduğu gibi bazan bir şairin hem nazmından hem nesrinden seçme yapılarak antolojiler oluşturulmuştur. E. Granville Browne'nin *The Press and Poetry of Modern Persia* (Cambridge 1914), Dinşahî İrânî'nin *Poets of the Pehlevi Regime* (Bombay 1933), Munibur Rahman'ın *Post Revolutionary Verse* (Aligarh 1955) adlı eserleri modern şiirin İran dışında tanınmasına yardımcı olmuştur. Son dönemde Sîrûs Âtâbây'ın *Âvâzhâ-yi Ferdâ'sı* (Tahran 1348 hş.), Dâryûş Şâhin'in *Râhiyân-i Şîr-i Mu'âşır*'ı ve Muhammed Hukûkî'nin *Şîr-i Nev ez Âğâz tâ İmrûz*'ı (Tahran 1353 hş.) yeni şiirin antoloji çalışmaları arasındadır. Bu mecmuaların çoğunda bir mukaddimenin yanı sıra şiir açıklamaları ve tahliller bulunur. Hatta kısaca verilen şair biyografisi antolojiye tezkire özelliği de kazandırır. Gerek eski gerekse yeni şairlerin şiirlerinden yapılan seçmelerde "gülcîn" adıyla da antolojiler meydana getirilmiştir. Bunlar arasında *Gülcîn-i Şâ'ib* (der. Zeynelâbidîn Müttemim, Tahran 1371 hş.), *Gülcîn-i Gâzeliyyât-ı Sems-i Tebrîzî* (der. M. Rızâ